

Drawno – czy skreślenie z rejestru zabytków terenu Starego Miasta jest warunkiem jego racjonalnego rozwoju?

Beata Makowska*

W grudniu 2009 r. burmistrz Drawna¹ wystąpił z wnioskiem do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego o skreślenie z rejestru zabytków układu staromiejskiego. W uzasadnieniu wystąpienia zapisano: „na wnioskowanym obszarze zostało zrealizowanych wiele obiektów, które zarówno pod względem architektonicznym i kubaturowym odbiegają od zachowanej historycznej zabudowy miasta, budynki w większości są budynkami wzniesionymi współcześnie. W tak zastanej sytuacji trudny jest racjonalny rozwój miasta, gdyż wszystkie inwestycje na terenie obszaru »Starego Miasta« powinny być podporządkowane zachowaniu istniejących elementów historycznego układu oraz przywrócone zabytkowe wartości, co jest elementem bardzo trudnym lub w niektórych przypadkach niemożliwym do zrealizowania”.

Drawno zostało wpisane do rejestru zabytków w roku 1956 przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie². Jest ono jednym z 38 miast obecnego województwa zachodniopomorskiego, których zespoły staromiejskie były wpisywane do rejestru zabytków jeszcze w latach 50. XX w. Liczba ta jest znacząca, jeżeli uwzględni się fakt, iż w ciągu następnych 50 lat zostało wpisanych w tym województwie³ jedynie 6 zespołów staromiejskich, przy czym wszystkich miast na tym terenie jest obecnie 63.

Poza brakiem studium historyczno-urbanistycznego (ochrony wartości kulturowych), od roku 2004 Drawno, jak wiele miast polskich, nie ma miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Z wyjątkiem planów obejmujących niewielkie tereny inwestycyjne, decyzje planistyczne oparte o zapisy

* Dr inż. arch. Beata Makowska jest pracownikiem Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków, Oddziału Terenowego w Szczecinie.

1 Drawno, woj. zachodniopomorskie, powiat choszczeński, położone jest na skraju Puszczy Drawskiej, na półwyspie rozdzielającym dwie części jeziora Dubie (Adamowo), przez które przepływa rzeka Drawa. W X-XI w. w tym dogodnym miejscu między dwoma jeziorami powstał gród słowiański. Do początku XII w. ziemie Pomorza należały do Księstwa Pomorskiego, w 2. poł. XIII w. wcielono je do Wielkopolski, później natomiast weszły w skład Nowej Marchii i znalazły się pod władaniem rodziny von Wedel, która to poleciła wybudowanie zamku obronnego. Z rolniczego podzamcza rozwinęła się osada, która prawdopodobnie pomiędzy rokiem 1313 a rokiem 1333 otrzymała prawa miejskie. Miasto otoczone zostało murami, przerwany czterema bramami: Choszczeńską albo Kamienną, Polską, Podwójną i Nową. Nadgraniczne po-

łożenie sprawiało, że przez wieki miejscowość narażona była na bitwy i zatargi. Aż do rozbiorów Polski w końcu XVIII w. ziemie te leżały na tzw. granicy brandenbursko-wielkopolskiej. Od połowy wieku XV aż do końca II wojny światowej Drawno znajdowało się już nieprzerwanie pod jurysdykcją Brandenburgii i jej prawnych następców. W wyniku działań wojennych 40 proc. zabudowy średniejskiej zostało zniszczone. Pierwotna nazwa miasta związana była z jego właścicielami i brzmiała Neu Wedel (Nowy Wedel). Zachowane do dziś historyczne zapisy tej nazwy to Neven Vedell czy Nien Wedel. Ostatecznie ustalili się zapis Neuwedell.

2 Nr rej. 85, nr dec. Kl-V-0/183/56 z dnia 13 listopada 1956 r.

3 Województwo zachodniopomorskie utworzono w 1999 r. z województw szczecińskiego i koszalińskiego w całości oraz z części województw: gorzowskiego (powiaty choszczeński i myśliborski), pilskiego (powiat wałecki) i słupskiego (trzy gminy powiatu sławieńskiego).

1. Zamek Wedłów – rycina Matthaeusa Meriana z 1652 r.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Drawno, uchwalonego w roku 1998⁴, wyrażane są w decyzjach o warunkach zabudowy. Projekty takich decyzji dotyczących terenu staromiejskiego lub obiektów wpisanych do rejestru zabytków są przedstawiane Zachodniopomorskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w Szczecinie do uzgodnienia⁵.

W ostatnim czasie ze względów konserwatorskich nie została uzgodniona koncepcja adaptacji na nowe funkcje (mieszkalne) obecnie nieużytkowanych pawilonów handlowych, znajdujących się w rejonie dawnego rynku staromiejskiego. Obiekty te, powstałe w latach 70. XX w. i zlokalizowane w centrum miejscowości przy pl. Wolności, są własnością prywatną. Ich obecne użytkowanie w pierwotnie założonej funkcji faktycznie nie byłoby niczym uzasadnione. Skala, forma architektoniczna, estetyka i konstrukcja są nie tylko pozostałością minionej epoki, ale także stwarzają poważne techniczne przeszkody dla rozsądnej współczesnej adaptacji. Zamierzenie inwestorskie dotyczące

jednego z nich zostało przedstawione jako: „zmiana sposobu użytkowania budynku handlowego z przeznaczeniem na cele mieszkalne wraz z jego przebudową polegającą na wymianie pokrycia dachowego, dołączeniu budynku, zmianie otworów zewnętrznych”.

W uzasadnieniu postanowienia odmawiającego uzgodnienia projektu decyzji dla tej inwestycji Zachodniopomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków wskazał m.in., iż: „istniejący obiekt o prostopadłościennym bryle (z płaskim dachem) i znacznej kubaturze został zrealizowany, zarówno pod względem lokalizacji, jak i formy architektonicznej i kubatury, bez poszanowania historycznej przestrzeni. Jest obiektem zdecydowanie odbiegającym od historycznej zabudowy zachowanej na terenie Starego Miasta. (...) zabudowa działki (...) powinna być realizowana na zasadzie rewitalizacji historycznego układu staromiejskiego, na podstawie przekazów historycznych oraz analizy obecnego stanu zagospodarowania centralnej części Starego Miasta w otoczeniu rynku (zalecany byłoby sporządzenie koncepcji zagospodarowania). (...) W związku z powyższym nie uzgadnia się projektu decyzji o warunkach zabudowy dla inwestycji polegającej na zmianie sposobu użytkowania budynku handlowego z przeznaczeniem na cele mieszkalne przy zachowaniu obecnej formy”.

Konsekwencją powyższego oraz w związku z brakiem inicjatywy gminy odnośnie podjęcia działań zmierzających do opracowania programu renowacji Drawna, który wspomógłby również aktywność prywatnych właścicieli nieruchomości, był właśnie wspomniany wniosek o skreślenie z rejestru zabytków terenu Starego Miasta. Po raz pierwszy na terenie województwa zachodniopomorskiego, jeżeli nie po raz pierwszy na terenie Polski, władze samorządowe zaproponowały taki sposób na rozwiązywanie problemów konserwatorskich w mieście historycznym.

Na potrzeby prowadzonego przez Departament Ochrony Zabytków MKiDN postępowania w sprawie skreślenia z rejestru zabytków terenu staromiejskie-

⁴ W *Studium* zapisano między innymi, że: „celem polityki województwa (wtedy jeszcze gorzowskiego – przyp. aut.) jest (m.in. – przyp. aut.) ochrona i racjonalne użytkowanie środowiska przyrodniczego oraz dziedzictwa kulturowego (...); głównym celem polityki przestrzennej województwa, a więc i na terenie gminy jest (m.in. – przyp. aut.): kształtowanie przestrzeni otwartej, czystej i innowacyjnej, co oznacza (m.in. – przyp. aut.) struktury uwzględniające ład ekologiczny i architektoniczny w krajobrazie przyrodniczym i obszarach osadniczych; ogólne ukierunkowania w działaniach władz politycznych to (m.in. – przyp. aut.) dbanie o rozwój kultury i zachowanie cennych wartości kulturowych i historycznych krajobrazu, a celami i kierunkami w kształtowaniu struktury zagospodarowania są (m.in. – przyp. aut.) rewa-

loryzacja i rewitalizacja zespołów rezydencjonalnych, staromiejskich i ruralistycznych.

⁵ Na podstawie art. 7 pkt 1 i art. 89 pkt 2 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) oraz art. 53, ust. 4, pkt 2 i ust. 5 w związku z art. 64 i art. 59 Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2003 r., Nr 80, poz. 717 z późn. zm.), Rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobu ustalania wymagań dotyczących nowej zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. z 2003 r., Nr 164, poz. 1588), a także art. 106 KPA (Dz.U. z 2000 r., Nr 98, poz. 1071 z późn. zm.).

2

3

go w Drawnie Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Szczecinie (ob. Oddział Terenowy KOBiDZ w Szczecinie) opracował, na zlecenie dyrektora Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków, stanowisko w formie opinii⁶.

Po zapoznaniu się z dokumentacją oraz po dokonaniu wizji lokalnej stwierdzono, że na terenie objętym wpisem do rejestru zabytków przetrwał w niezmienionym stanie układ przestrzenny Starego Miasta, tj. siatka ulic i układ komunikacyjny. Czytelna pozostaje dominanta w postaci wzgórza zamkowego z pozostałościami zamku (wpisanego do rejestru zabytków). Zachowały się budowle użyteczności publicznej – kościół parafialny, ob. pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, z XV w., pierwotnie gotycki, kilkakrotnie przebudowany, z wieżą ryglową z XVIII/XIX w. (wpisany do rejestru zabytków), fragment średniowiecznego muru obronnego, budynki sądu (ob. siedziba Urzędu Miasta i Gminy) z 4. ćw. XIX w., budynek poczty z pocz. XX w., a także spichlerz z 2. poł. XIX w. (wpisany do rejestru zabytków). Przy większości ulic przetrwała zabudowa z XIX i XX w. Przy głównych ulicach – piętrowa, o zwartym charakterze (np. przy zachodnim odcinku ul. Pomorskiej, przy ul. Choszczeńskiej czy w południowej części ul. Kolejowej, gdzie zachowały się szczególnie okazałe kamienice z pocz. XX w.). Mniejsza w skali – na ogół parterowa – jest zabudowa bocznych ulic. Przy ul. Kościuszki składa się ona z kalenicowo usytuowanych domów (często z przejazdami bramnymi), tworzących zwarte pierzeje, w północnej części miasta natomiast, gdzie występują duże różnice wzniesień, ma charakter bardziej rozproszony. Luki w historycznej zabudowie, powstałe w czasie II wojny światowej lub w okresie powojennym, występują na ogół w centralnej części miasta, wokół rynku (ob. pl. Wolności) i w przylegających doń odcinkach ulic Choszczeńskiej, Pomorskiej,

2. Pawilon przy pl. Wolności, planowany do adaptacji na cele mieszkaniowe. Wszystkie fot. B. Makowska.

3. Ekspozycja pawilonu na pl. Wolności z kierunku dojazdu z miasta od strony południowo-zachodniej.

Kolejowej i Kościelnej. Na miejscu wyburzonych kwartałów na rogu ul. Choszczeńskiej i ul. Pomorskiej oraz ul. Kolejowej powstały w latach 60. i 70. XX w. nowe obiekty, przewyższające skalą okoliczne domy, a jednocześnie naruszające harmonię dawnego układu przestrzennego poprzez odejście od obrzeżnej linii zabudowy. W efekcie ważna, centralna część miasta uległa daleko idącej dewaloryzacji. Mimo to jednak stopień zachowania historycznej tkanki miejskiej pozostał znaczny, a dewaloryzujące zmiany nie mają charakteru nieodwracalnego.

Wnioski zawarte w opinii ROBiDZ (ob. Oddział Terenowy KOBiDZ) w Szczecinie wskazywały przede wszystkim na zasadność utrzymania ochrony konserwatorskiej na terenie Starego Miasta, której zniesienie naraziłoby zabytkowy obszar nie tylko na dalsze dewaloryzujące zmiany, lecz mogłoby spowodować utrwalenie dotychczasowych błędnych rozwiązań. Błędem o daleko idących konsekwencjach byłoby bowiem pozostawienie na dalszą przyszłość dysharmonicznych w formie i agresywnie działających obiektów handlowo-usługowych z lat 70. ub.w. oraz zamierzona przez ich właścicieli zmiana funkcji na mieszkalną. Stwierdzono, że obiekty te kwalifikują się do rozbiórki, a na ich miejscu powinna powstać nowa zabudowa mieszkalna lub mieszkalno-usługowa, utrzymująca historyczną linię zabudowy i skalę właściwą dla obszaru staromiejskiego. Za konieczne uznano jak najszybsze opracowanie studium ochrony wartości kulturowych oraz planu zagospodarowania przestrzennego miasta. Dokumenty umożliwiłyby właściwy i zgodny z wymogami konserwatorskimi oraz zasadami

⁶ Stanowisko Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Szczecinie (ob. Oddział Terenowy KOBiDZ w Szczecinie) opracował Maciej Słomiński.

4

5

6

7

4. Charakterystyczne dla Drawna przejście między ulicami – ul. Ogrodowa.

5. Widok na pawilony handlowe (w głębi) od strony niezabudowanych terenów w rejonie kościoła.

6. Ruina zamku Wedłów.

7. Pozostałości murów miejskich.

planowania przestrzennego sposób zainwestowania przedmiotowego terenu. Drawno należy bowiem do tych nielicznych ośrodków miejskich województwa zachodniopomorskiego, w których w pełni możliwa jest jeszcze rewaloryzacja zabytkowej przestrzeni, polegająca zarówno na usunięciu dysharmonijnych zmian wprowadzonych w okresie powojennym, jak i na realizacji nowej zabudowy. Ma to tym większe znaczenie, że miasto jest ośrodkiem turystycznym o niezwykle atrakcyjnym położeniu i zróżnicowanej topografii. Jej walory wykorzystywane były niegdyś w celach obronnych, dziś powinny być wykorzystane jako atut sprzyjający rozwojowi miejscowości.

W konkluzji stwierdzono, że nie zachodzą przesłanki do zastosowania art. 13 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w sprawie skreślenia Starego Miasta w Drawnie z rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego.

Niezależnie od ostatecznego rozstrzygnięcia i decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków należy mieć świadomość, że ten *casus* może mieć swoich naśladowców. Dylematy związane z zasadnością utrzymania ochrony konserwatorskiej na terenach dawnych centrów miast historycznych pojawiły się już nawet w trakcie obrad Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków w Szczecinie⁷. Na terenie województwa jest kilka miast historycznych, dużo bardziej niż Drawno doświadczonych przez zniszczenia wojenne, powojenne rozbiórki i realizacje wieloblokowych osiedli mieszkaniowych. Zachowane w tych miastach nieliczne, choć często wielkiej wartości zabytki architektoniczne stanowią często samotne smutne wyspy w morzu radosnej twórczości, o której darmo byłoby mówić „architektoniczna” czy „urbanistyczna”. Kwestia ochrony takiej przestrzeni budzi wątpliwości i pytania, co do swojej zasadności, nie tylko wśród inwestorów, ale, jak np. w przypadku Drawna i Choszczna, coraz częściej także wśród samorządowców. Wielkie pole do popisu mają tymczasem służby konserwatorskie, zobligowane decyzjami swoich poprzedników – ale jakże często decyzjami niedoskonałymi, bo wydanymi w innej rzeczywistości i nigdy później nie weryfikowanymi.

⁷ Posiedzenie wyjazdowe w Kamieniu Pomorskim Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków w Szczecinie, rozpatrują-

ce m.in. wniosek w sprawie lokalizacji boiska Orlik na terenie staromiejskim w Choszcznie.

Decyzje (orzeczenia) o wpisie do rejestru zabytków układów staromiejskich miast zachodniopomorskich w wielu przypadkach nie posiadają załączników graficznych precyzujących przebieg granic, a żadna z nich nie zawiera określonych zakresów ochrony konserwatorskiej. Ma to coraz poważniejsze znaczenie szczególnie obecnie, przy powszechnym braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, braku formalnoprawnego uzasadnienia do przeznaczania publicznych środków na opracowywanie lub aktualizację studiów ochrony wartości kulturowych miast jako materiałów obligatoryjnych przy redakcjach dokumentów planistycznych, a także przy wzrastającej aktywności inwestycyjnej różnych podmiotów oraz ogólnych tendencjach do przekazywania kompetencji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego niedostatecznie przygotowanym w tym zakresie strukturom samorządowym.

Na terenie województwa zachodniopomorskiego aż 26 z 43 wpisanych do rejestru miast historycznych ucierpiało w trakcie działań wojennych w znacznym stopniu, tracąc od 50 do 100 procent swojej zabudowy. Przez Armię Radziecką spalonych zostało 12 miast. Miasta te, o średniowiecznych rodowodach, z potwierdzonymi wcześniejszymi fazami osadnictwa, zachowały relatywnie niewielki procent autentycznej zabudowy historycznej, reprezentowanej często przez pojedyncze obiekty sakralne, główne gmachy użyteczności publicznej i niewielką część zabudowy mieszkalnej czy przemysłowej. Dzieła zniszczenia dopełniły różne brzemienne w skutki decyzje z pierwszych powojennych lat, takie jak Uchwała nr 666 Prezydium Rządu z dnia 20 sierpnia 1955 r. w sprawie planowej akcji usunięcia pozostałości zniszczeń wojennych w miastach i osiedlach czy zarządzenie Ministra Odbudowy z 1946 r. inicjujące wykonywanie dla małych miast uproszczonych planów urbanistycznych, przygotowujących tereny miejskie pod przyszły rozwój, jak również weryfikacja miast z 1968 r. Kolejno następujące po sobie ważne międzynarodowe dokumenty – Karta Wenecka (1964), w której przedmiotem ochrony staje się zespół miejski, Deklaracja Amsterdamska (1976) wskazująca na konieczną ochronę miast historycznych, ważność planów zagospodarowania przestrzennego i konserwację zintegrowaną, Rekomendacja z Nairobi (Rekomendacja Warszawska) (1976) wprowadzająca ochronę aktywną i bierną (zapobiegającą skutkom niewłaściwego zagospodarowania i użytkowania), dopuszczająca rozbiórki, ale nie odbudowę zabytków, czy też Waszyngtońska Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych (1987) zalecająca integrowanie historycznych dzielnic z nowoczesnymi – nie były w stanie, przy braku ich odniesienia w zapisach polskich ustaw

8

9

8. Kościół pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy.

9. Spichlerz.

czy rozporządzeń, powstrzymać fali dewaloryzacji w krajobrazie kulturowym zachodniopomorskich miast historycznych.

Jaka przyszłość czeka staromiejski układ w Drawnie? Mimo dokonanych współcześnie poważnych ingerencji w zagospodarowaniu części tej przestrzeni nadal pozostały wszystkie elementy, których istnienie było podstawą do podjęcia przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie decyzji o wpisaniu miasta do rejestru zabytków. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że w ogólnym wymiarze istnieją one w formach, w jakich istniały jeszcze przed rokiem 1939. Jak zatem zabrzmi teza, że skreślenie z rejestru zabytków Starego Miasta w Drawnie miałyby być spowodowane wzniesieniem obiektów współczesnych, dewaloryzujących zabytek, który nie utracił swoich wartości naukowych, historycznych i artystycznych? Co zatem tak naprawdę objęte byłoby ochroną, gdyby wniosek burmistrza Drawna został pozytywnie rozpatrzony? Odpowiedź na to pytanie wydaje się być jednocześnie odpowiedzią na pytanie, w jakim kierunku w XXI w. powinna rozwijać się ochrona staromiejskich układów miast historycznych.